

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)

Mourits, E.V.M.

Citation

Mourits, E. V. M. (2016, December 14). *Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)*. Vantilt, Nijmegen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45015>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45015>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45015> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Mourits, Esther

Title: Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)

Issue Date: 2016-12-14

Voor de glorie van onze eeuw

Een ideale bibliotheek

In een brief van 5 juli 1650 schreef Job Ludolf aan zijn vriend Johannes Thysius:

Si onques j'en ay fait grande estime, il faut que je le face a cet heur, quand j'entends parler des depenses et des soins que vous prenez pour la recherche de bons livres, monstrant par ce moyen là, que vostre esprit est aussi au nombre de ceux qui touchez de quelque influxion celeste, travaillent puissamment pour la culture de bonnes lettres et pour la gloire de nostre siecle.¹

Terwijl Thysius zich thuis in Leiden wijdde aan de zorg voor zijn bibliotheek, zijn financiën en zijn familie, werd hij door Ludolf op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in Zweden. Daar wachtte Ludolf te midden van een gezelschap vooraanstaande Europese geleerden op de kroning van koningin Christina.² Uit zijn brieven blijkt dat ook Thysius daar welkom zou zijn geweest, maar dat andere zaken hem ervan weerhielden aan de feestelijkheden deel te nemen. Thysius' excuus met een verwijzing naar zijn 'belle bibliotheque' ontlokte aan Ludolf de bovenstaande uitspraak. Hier is niet alleen sprake van een elegant geformuleerd compliment, want de woorden die Ludolf heeft gekozen geven blijk van meer dan een wens om beleefd te zijn. Hij suggereert dat de poging van Thysius om een bibliotheek samen te stellen niet enkel een persoonlijk doel dient, maar dat hiermee een grote bijdrage wordt geleverd aan de cultuur van het geschreven woord. En dat is iets wat bijzondere waardering verdient.

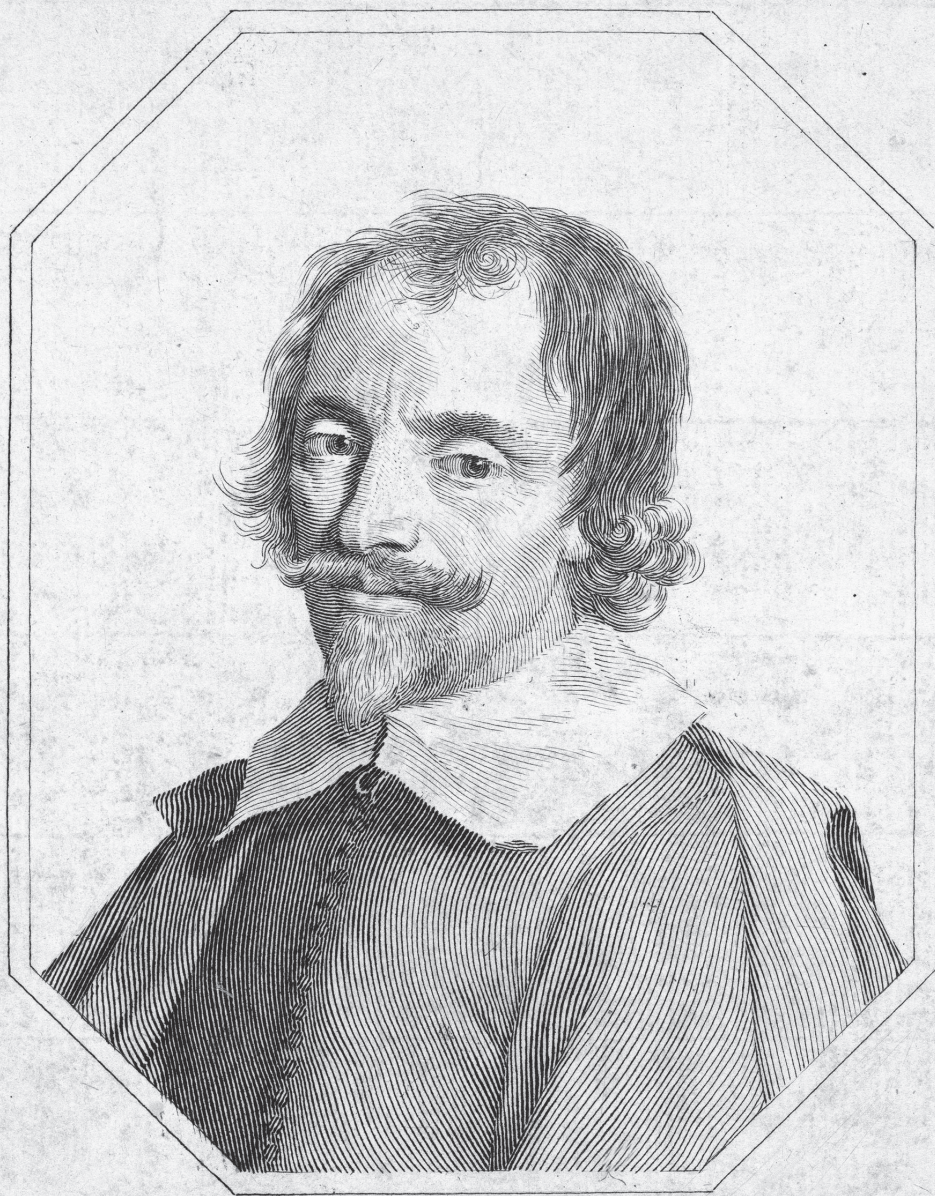
De opvatting van Ludolf vertoont grote overeenkomst met de woorden van de beroemde Franse

bibliothecaris en geleerde Gabriel Naudé (1600-1653). In diens werk *Advis pour dresser une bibliotheque*, uit 1627, schreef hij aan zijn toenmalige werkgever Henri de Mesmes (1585-1650), president van het parlement te Parijs, over het belang van het samenstellen van een bibliotheek:

c'est une chose tout à fait loüable, genereuse et digne d'un courage qui ne respire que l'immortalité, de tirer de l'oubly, conserver et redresser comme un autre Pompée toutes ces images, non des corps, mais des esprits de tant de galandes hommes qui n'ont espargné ny leur temps ny leurs veilles pour nous laisser les plus vifs traicts de ce qui estoit le plus excellent en eux.³

De boodschap van Naudé is hetzelfde: het geschreven woord dient bewaard en gekoesterd te worden, en iedereen die zich daartoe inzet moet daarom geprezen worden. Zijn boekje is uitgegroeid tot het belangrijkste theoretische geschrift over het verzamelen van boeken in de zeventiende eeuw. Het is eenmaal heruitgegeven in 1644 door een vriend van Naudé, de Franse bibliograaf Louis Jacob, en sindsdien meer dan eens opgenomen in verzamelbanden of door navolgers aangevuld en herschreven. Ook verscheen er een Engelse vertaling van de hand van de bibliofiel John Evelyn in 1661. Het is het eerste traktaat dat praktische adviezen biedt voor boekenverzamelaars, over de manier waarop boeken dienen te worden geselecteerd en aangeschaft, over de inrichting van de bibliotheek en de plaatsing van de boeken opdat ze gemakkelijk kunnen worden teruggevonden. De praktische functie is voor de lezers en

GABR. NAVDÆVS PARIS. E. CARD.
MAZARINI BIBLIOTH. Æ. A. XLIX

Mellan G. del. et scul.

ADVIS POVR DRESSER VNE BIBLIOTHEQVE.

*Presenté à Monseigneur le
President de M E S M E.*

Par G. NAUDÉ P.

*Omnia quæ magna sunt atque admirabilia,
tempus aliquod quo primum efficerentur
habuerunt. Quintil. lib. 12.*

A PARIS,

Chez FRANÇOIS TARGA, au premier
pillier de la grand' Salle du Palais,
deuant les Consultations.

M. DC. XXVII.

Avec Privilege du Roy.

8 H 24763 -

• Portret van
Gabriel Naudé
door Claude
Mellan

Titelpagina van
*Advis pour dresser
une bibliotheque*
van Gabriel
Naudé, 1627

boekenliefhebbers misschien de primaire aantrekkingskracht van het werk geweest, maar de intentie van de auteur is veel ambitieuzer dan de vrijblijvende titel *Advis* doet vermoeden. De eerste indicatie daarvan is het compliment dat Naudé aan zijn werkgever Henri de Mesmes geeft. Hij overtreft Ludolf, die Thysius' werk een bijdrage aan de 'glorie van onze eeuw' noemt, door De Mesmes niets minder dan onsterfelijkheid voor te spiegelen. Hoewel omlijst door de gebruikelijke formules van dankbaarheid en bewondering die een schrijver aan zijn patroon verschuldigd is, zijn de woorden van Naudé bedoeld als een introductie op een poging om te overtuigen, om een man die beschikte over het gezag, de status en de noodzakelijke financiële middelen voor zijn zaak te winnen.

Een bibliotheek was voor Naudé meer dan een goed gesorteerde collectie boeken, mits aan één belangrijke voorwaarde was voldaan: de bibliotheek moest worden opengesteld voor iedereen die daar gebruik van wilde maken. Al in het eerste hoofdstuk van zijn *Advis* ('On doit estre curieux de dresser des Bibliothèques, et pourquoy') onderbouwt hij deze opvatting door te verwijzen naar een groot aantal klassieke voorbeelden. De bekendste van hen is Lucius Annaeus Seneca, die stelde dat boeken – in zijn tijd waren dat nog papyrusrollen – zijn bedoeld als instrumenten van studie, niet als decoratie voor de eetkamer, om indruk te maken op de gasten.⁴ In het laatste hoofdstuk ('Quel doit estre le but principal de cette Bibliothèque') komt Naudé hierop terug, en opvallend is dat hij dat tweemaal doet in dezelfde bewoordingen. Allereerst nog voorzichtig, in de vragende vorm:

Combien d'estime devons-nous faire de ceux [...], croyans et jugeans bien qu'il n'y avoit aucun moyen plus honneste et assuré pour s'acquérir une grande renommée parmy les peuples, que de dresser de belles et magnifiques bibliothèques, pour puis apres les voüer et consacrer à l'usage du public?⁵

In het laatste hoofdstuk, wanneer Naudé meent dat zijn betoog voldoende overtuigend is geweest, is hij stellig:

C'est pourquoy je vous diray, M. [...], qu'en vain celuy-là s'efforce il de pratiquer aucun des moyens susdits, ou de faire quelque despense notable apres les livres, qui n'a dessein d'en voüer et consacrer l'usage au public, et de n'en desnier jamais la communication au moindre des hommes qui en pourra avoir besoin.⁶

Het zijn deze woorden 'consacrer à l'usage au public' die zijn terug te vinden in het testament dat Thysius enkele dagen voor zijn dood liet opstellen: 'Wijders ordonnere ende begere ick dat mijn biblioteecq door mijn neeff jonchr. Marcus de Tour sal werden geemploijeert tot publijcque dienst der studie'.⁷ In de Republiek had nog niet eerder een particuliere verzamelaar het voornemen uitgesproken zijn collectie open te stellen voor publieke doeleinden, en wat Thysius precies voor ogen stond met deze bestemming is ook na lezing van het testament niet geheel duidelijk. Tegen de achtergrond van het traktaat van Naudé wordt deze onduidelijkheid weggenomen.

Direct bewijs dat Thysius het traktaat ook werkelijk gelezen heeft ontbreekt. Er is geen exemplaar van het boek aanwezig in zijn bibliotheek, en de titel wordt niet genoemd in de lijst met aankopen in zijn kasboek of in een ander document van zijn hand. Maar er zijn zoveel overeenkomsten tussen het werk van Naudé en de Bibliotheca Thysiana, dat aannemelijk kan worden gemaakt dat Thysius van de opvattingen van Naudé op de hoogte moet zijn geweest.

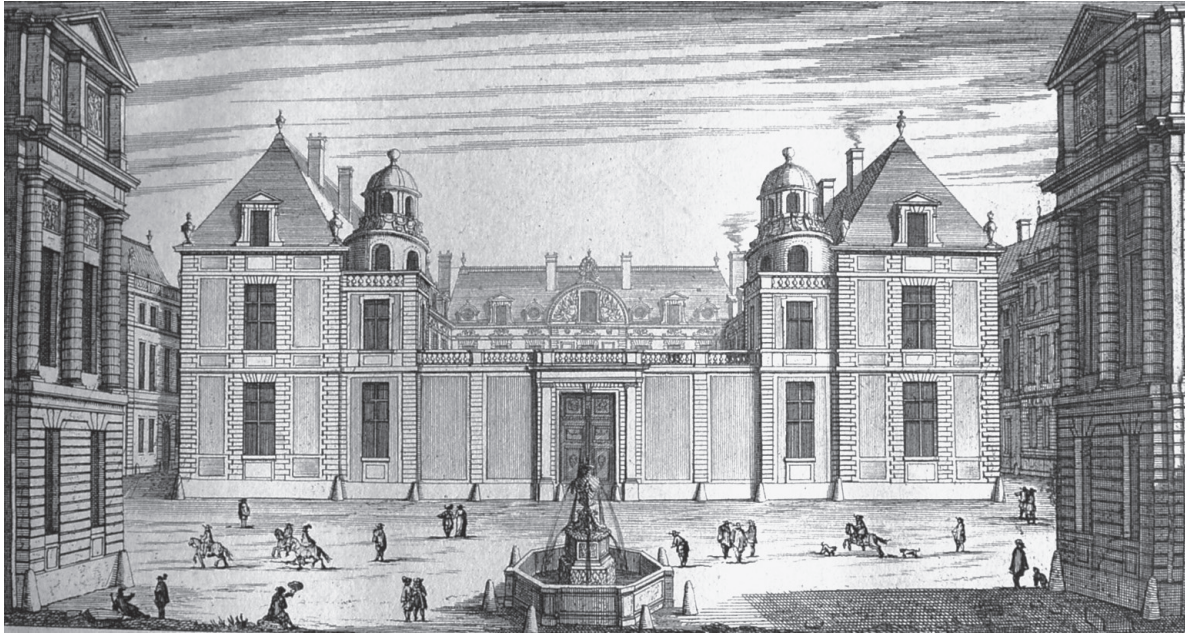
Voorbeelden om na te volgen

Tijdens zijn Grand Tour door Europa verbleef Thysius enkele maanden in Parijs, in het gezelschap van Job Ludolf.⁸ Daar bracht hij op 17 januari 1648 een bezoek aan de bibliotheek van kardinaal Mazarin (1602-1661), waar Gabriel Naudé vijf jaar eerder was aangesteld als bibliothecaris. In de jaren na het

schrijven van zijn *Advis* had Naudé zijn reputatie gevestigd in de kring van Parijse geleerden en op voorspraak van een van hen verwierf hij in 1630 een aanstelling als bibliothecaris van kardinaal Bagno in Rome. Na diens dood in 1641 trad hij in dienst bij kardinaal Antonio Barberini, om enkele maanden later op verzoek van kardinaal Richelieu terug te keren naar Parijs. Niet lang daarna, in december 1642, overleed ook Richelieu. Het was zijn opvolger kardinaal Mazarin die Naudé vervolgens als bibliothecaris aanstelde om een collectie samen te stellen die zich kon meten met de grootste en best gesorteerde bibliotheken van Europa, met als doel deze volgens het door Naudé zelf geformuleerde ideaal open te stellen voor het publiek.⁹ Niet lang daarna kocht Naudé met instemming van Mazarin de complete bibliotheek van de kanunnik en boekenliefhebber Jean Descordes (1570-1642), bestaande uit zesduizend banden. In minder dan een jaar wist hij de bibliotheek van Mazarin met vele duizenden gedrukte boeken en manuscripten uit te breiden. Op 30 januari 1644 stond in de *Gazette de France* te lezen dat Mazarin 'oblige tout le monde de faire servir son hostel d'une Académie pour tous les doctes et curieux qui y vont en foule tous les jeudis depuis le matin jusqu'au soir feuilleter sa belle bibliothèque ornée d'environ neuf mille volumes en toutes sciences'.¹⁰

Kort na zijn aanstelling als eerste minister huurde Mazarin het hôtel Tubeuf aan de rue des Petits Champs om te dienen als zijn permanente residentie. Hij liet het huis in de periode 1645-1646 uitbreiden met twee vleugels. Architect Pierre le Muet ontwierp de westvleugel, waarin op de begane grond de stallen werden gehuisvest en op de eerste verdieping de bibliotheek.¹¹ Toen Thysius arriveerde in Parijs was de collectie gegroeid tot een kleine veertigduizend exemplaren en was de inrichting van de nieuwe ruimte die Mazarin voor de bibliotheek had bestemd voltooid.

Thysius' verslag van zijn Grand Tour is voorname-lijk een opsomming van de plaatsen die hij heeft bezocht en bevat nauwelijks beschrijvingen van wat hij onderweg heeft meegemaakt. Hij wijdde maar

Gevel van het
Hôtel Tubeuf
aan de rue des
Petits-Champs
in Parijs, in
de 17e eeuw
onderdeel van
het Palais
Mazarin, tegen-
woordig een van
de locaties van
Bibliothèque
Nationale de
France

éen alinea aan zijn bezoek aan de bibliotheek van Mazarin, maar daar staat wel in dat de boeken uit de bibliotheek door bezoekers konden worden geraadpleegd:

il y avoit un Ovide manuscrit avec des belles figures, batailles illustres, fait[s] par une prince, toutes sortes des poissons, fort naïvement faites, beaucoup des livres des fortifications, presentees par la main du Cardinal, et inventées; une livre qui est fort bien gardee, et qui s'est ouvre jusques a 8 pieces, et na fait q'une selle a chier, quand il est toute en ordre. Apres ils ont fait une bibliotheque sur l'equerie, avec des casses et piliers entre deux. En haut une avance, ou on pourra aller et mettra les petites livres de bout. Il y a des chambres pour estudier et [ils] servient a ceux en son curieux. Sur les chambres qui sont tre[s] bien garnies des tapisseries et peintures il y a une galerie, et diverses chambres qui sont remplies des toutes sortes des statues, et piliers de marbre, et d'autres pierres, quelques uns de feu[i]llage, et dans la galerie une grande de ronde en haut et de petite a costé, fort superbement.¹²

Het is niet onmogelijk dat hij Naudé daar heeft ontmoet, maar ook niet erg waarschijnlijk. Naudé was met grote regelmaat afwezig vanwege zijn 'bibliografische expedities', de reizen die hij door Europa maakte op zoek naar boeken die hij voor de bibliotheek kon aanschaffen. Maar ook zonder diens aanwezigheid zal het Thysius duidelijk zijn geworden hoe er gebruik werd gemaakt van de collectie, en hoezeer de openstelling de waardering voor de bibliotheek vergrootte.

De bibliotheek van Mazarin was niet de enige waarmee Thysius tijdens zijn reis door Europa kennis heeft gemaakt. Hij bracht samen met Ludolf ook een bezoek aan de Bodleian Library in Oxford, toen ze op de terugreis naar de Nederlanden nog een kleine omweg door Engeland maakten. Dit is een van de drie door particulieren gestichte contemporaine bibliotheken die Naudé in zijn *Advis* prees wegens hun toegankelijkheid voor het publiek: 'qu'il n'y a maintenant, au moins suivant ce que j'en ay peu sçavoir, que celles du Chevalier Bodleui à Oxford, du Cardinal Borromée à Milan, et de la Maison des Augustins à Rome, où l'on puisse entrer librement et sans difficulté'.¹³

De universiteitsbibliotheek van Oxford was gesticht in 1602 door Thomas Bodley (1545-1613), die aan deze ambitieuze onderneming was begonnen toen hij zich na terugkeer van twintig jaar diplomatieke dienst in het buitenland permanent op Engelse bodem had gevestigd.¹⁴ De universiteit was in de voorgaande eeuw al in het bezit geweest van een bibliotheek, die dankzij de nalatenschap van de boeken uit het bezit van Humfrey, graaf van Gloucester (1390-1447) een zekere faam had verworven, maar vanwege geldgebrek verloren was gegaan. In 1609 schreef Bodley in een korte autobiografie dat hij destijds de beslissing had genomen 'to set up my Staffe at the Librarie dore in Oxon; being throwghly perswaded, that in my solitude, and surcease from the Commonwealth affayers, I could not busie my selfe to better purpose, then by redusing that place (which then in every part laye ruined and wast) to the publike use of Studients.'¹⁵ Om aan te geven

wat het doel van zijn onderneming was, gebruikte hij de woorden die Naudé enkele decennia later vrijwel letterlijk zo zou opschrijven.

Op 23 februari 1598 zond Bodley een brief aan het bestuur van de universiteit waarin hij verzocht om goedkeuring van zijn plannen, en een maand later kon hij beginnen met de verbouwing die noodzakelijk was om de naar Duke Humfrey vernoemde zaal weer geschikt te maken voor gebruik als bibliotheek. Dankzij zijn huwelijk met een rijke weduwe beschikte Bodley over een fortuin waarmee hij het project kon financieren, maar het was altijd zijn intentie geweest om anderen in de kosten te laten delen. Daarvoor deed hij een beroep op de vermogende vrienden en kennissen die hij had opgedaan tijdens zijn jaren in dienst van de Engelse kroon. Met hun donaties werden boeken aangekocht. De verantwoordelijkheid voor de aankopen berustte bij twee grote Londense boekverkopers, die onder toezicht stonden van John Hawley (1593-1626), de rector van Gloucester Hall en Bodley's bibliothecaris Thomas James (ca. 1593-1629).

Bij de uiteenzetting van zijn plannen heeft Bodley geen uitspraak gedaan over de aard van de collectie die hem voor ogen stond. Hij stelde zichzelf voor als een man die op zoek was naar een nieuwe carrière, en die een nobel project had gevonden waarin hij zijn kennis en middelen wilde investeren. Net als zijn bibliothecaris was Bodley van protestantse hui-ze, maar er is geen reden aan te nemen dat dit van doorslaggevend belang was bij de keuze van de boeken voor de nieuwe universiteitsbibliotheek. In de eerste plaats werd het aankoopbeleid grotendeels bepaald door het advies en de kennis van zijn boekverkopers en vertrouwelingen, en daarnaast werd de bibliotheek aangevuld met nalatenschappen en giften met een gevarieerde herkomst, waaronder voormalige kloosterbibliotheken. De collectie breidde zich uit over alle onderdelen van de wetenschap, zonder duidelijke religieuze of ideologische grondslag. Het succes van zijn onderneming inspireerde Bodley om steeds breder te verzamelen, niet enkel ten behoeve van het personeel en de studenten van

de universiteit, maar ook voor 'any other person, for the furtherance of his studie in whatsoever science'.¹⁶

Om deze potentiële bezoekers zowel binnen als buiten Oxford op de hoogte te brengen van het beschikbare materiaal werd in 1605 een catalogus van de bibliotheek gepubliceerd, opgesteld door Thomas James. Die was ook verantwoordelijk voor de opvolger van deze catalogus uit 1620, waaruit blijkt dat de collectie in de tussenliggende periode in omvang is verdrievoudigd, tot ruim 15.000 titels. Op de titelpagina van de catalogus staat vermeld dat die niet alleen is bedoeld voor bezoekers van de bibliotheek, maar ook elders kan worden gebruikt door openbare bibliotheken en privéverzamelaars. Thysius heeft dit advies ter harte genomen door in 1652 een exemplaar aan te schaffen, samen met de appendix uit 1635.¹⁷

Thysius maakte geen beschrijving van zijn bezoek aan de Bodleian in 1648, het bleef bij een korte aantekening in zijn reisverslag. In die periode had de Engelse Burgeroorlog tijdelijk een einde gemaakt aan de voorspoed van de bibliotheek, maar wat Thysius aantrof, heeft veel indruk op hem gemaakt, met name de plaquette waarmee de stichter werd herdacht. In zijn testament had Bodley een jaarlijkse rente bestemd voor de aankoop van nieuwe boeken en onderhoud van de collectie, en hij had een nog veel groter bedrag ter beschikking gesteld voor uitbreiding van de huisvesting, die zes jaar na zijn dood werd voltooid. Enkele decennia later werd hij daarin exact door Thysius nagevolgd.

De andere twee openbare, door particuliere verzamelaars opgerichte bibliotheken die door Naudé worden genoemd, bevinden zich in Italië. Thysius is van plan geweest ook dit land in het traject van zijn Grand Tour op te nemen, maar door gezondheidsklachten moest hij van die plannen afzien. Als hij de kans had gehad verder te reizen, had Thysius ongetwijfeld een bezoek gebracht aan de Biblioteca Angelica in Rome en de Biblioteca Ambrosiana in Milaan.

Maar ook in zijn eigen woonplaats Leiden had een bibliotheek gestaan waaraan Thysius een voor-

beeld kon nemen. Die was gehuisvest naast het voormalige pand van de Duitse Orde, op de hoek van de Kloksteeg en de Nieuwsteeg, en stond bekend onder de naam *Templum Salomonis*, de tempel der wijsheid. Deze naam verdiende het gebouw volgens stadshistoricus Jan Orlers 'van weghen die heerlicke ende uytghenomen Bibliotheecque oft Boeck-Camer, bestaende in veel gheschreven boecken van verscheden faculteyten ende wetenschappen [...] aldaer van [...] Philips van Leyden [...] ghestichtet'. De bibliotheek was verloren gegaan 'mette wechneminghe ende verduysteringe der selver Boecken. Het welcke inder waerheyt grootelijcx te beclagen is'.¹⁸

De rechtsgeleerde Philips van Leyden (ca. 1326-1382) was raadgever en jurist in dienst van de graven van Holland en later van de bisschop van Utrecht, Arnold van Hoorn.¹⁹ Hij was geen rijk man, het huis aan de Kloksteeg had hij enkele jaren voor zijn dood van zijn broer geërfd. Als geestelijke kwam hij in principe in aanmerking voor een kerkelijk beneficie, maar elke poging om zich een onafhankelijke positie te verwerven door middel van een vaste bron van inkomsten faalde. Desondanks was hij in het bezit van vele tientallen handschriften op het gebied van civiel en canoniek recht, waarvoor hij een bijzondere bestemming had voorzien. In zijn testament is het als volgt omschreven:

Vele bekwame en geschikte personen hebben van studie afgezien omdat de benodigde boeken niet voorhanden waren en zij niet in staat waren zich deze te verwerven. Dit is een ernstig nadeel voor de staat, die, zoals bekend, voor zijn bestuur een zeer grote behoefte aan geleterde mannen heeft. Het is mijn wens om ten behoeve van degenen die zich in de wetenschap van het kanonieke en het civiele recht willen bekwamen ten einde in staat te zijn te zijner tijd een passende vrucht daarvan in Gods kerk aan te dragen, een nuttige voorziening te treffen.²⁰

Van Leyden heeft uitgebreid laten vastleggen waaruit deze nuttige voorziening moest bestaan en voor

wie hij die had bestemd. Het gaat om 42 nauwkeurig beschreven handschriften en een reeks niet gespecificeerde 'overige boeken'. Van Leyden liet geen studiezaal inrichten, maar bepaalde dat de boeken na ondertekening van een garantieverklaring en betaling van een borgsom konden worden uitgeleend. Het testament dateert van 1372, een kleine drie eeuwen voordat Thysius een gelijksoortig legaat naliet, en de omstandigheden waren dan ook heel anders. Men was toen nog niet in staat om boeken te drukken, handschriften waren schaars en kostbaar, en in de Nederlanden waren de mogelijkheden om rechten te studeren tot aan de stichting van de eerste universiteit (Leuven, 1425) beperkt. Maar zodra daarin verandering kwam, verloor de bibliotheek een groot deel van haar functie. Van Leyden had bovendien nagelaten om in zijn testament geld ter beschikking te stellen voor de aankoop van nieuwe boeken, waardoor de collectie niet meer werd aangevuld en verouderde. Desondanks beklagde Jan Orlers zich over de ondergang van de bibliotheek, waarmee ook een einde kwam aan de functie die erdoor werd vervuld ('omme ten dienste van het ghemeene beste gebruyckt te werden'). Thysius heeft deze woorden in zijn eigen exemplaar van Orlers' *Beschrijvinge der stad Leyden* kunnen teruglezen.

Hulpmiddelen en richtlijnen

Thomas Bodley schreef in zijn autobiografie dat iemand die een bibliotheek wilde stichten vier zaken nodig had: kennis, geld, vrienden en voldoende vrije tijd. Thysius' levensloop laat zien dat voor hem in ieder geval aan de laatste drie voorwaarden was voldaan. De eerste eigenschap die een bibliotheek-eigenaar nodig had, omschreef Bodley in bescheiden termen als 'some kinde of knowledg, as well in the learned and moderne tongues, as in sundry other sorts of scholasticall literature', wat suggereert dat die niet veel meer hoeft te weten dan welke boeken er zijn en waar ze over gaan.²¹ Het lijkt een bescheiden eis, maar het zal voor geen enkele verzamelaar gemakkelijk zijn geweest voldoende te weten te komen

over alle verschillende wetenschapsgebieden, al was het maar oppervlakkig.

Maar er bestonden publicaties die bestemd waren om een hulpmiddel of richtlijn voor de samenstelling van een bibliotheek te bieden. De enorme toename in de productie van gedrukte boeken in de zestiende eeuw maakte het voor geleerden (onder wie niet alleen schrijvers en onderzoekers, maar ook 'professionele' lezers, zoals artsen, juristen of predikanten) steeds moeilijker het aanbod te overzien en daaruit een keuze te maken. Hetzelfde probleem bestond voor boekverkopers, die moesten kunnen voorzien in de behoeften van hun klanten en bovendien in staat wilden zijn om hen te adviseren. De wens om te kunnen overzien wat er was gepubliceerd, leidde tot het ontstaan van bibliografieën, gespecialiseerd of algemeen, met als hoogtepunt het verschijnen van de universele bibliografie van Konrad Gesner getiteld *Bibliotheca universalis* in 1545.²²

De doelstelling van Gesner blijkt uit de omschrijving in de ondertitel: 'een nieuw werk dat niet alleen noodzakelijk is bij het inrichten van publieke en private bibliotheken, maar dat ook goed bruikbaar is voor studenten van alle kunsten en wetenschappen, als een hulpmiddel om hun studie beter te kunnen inrichten'.²³ Dat het boek van grote waarde kon zijn voor studiedoeleinden is duidelijk: het bevat 12.000 titels over alle velden van wetenschap met informatie over formaat, drukker, plaats en jaar van uitgave. De lijst is aangevuld met gegevens over de auteurs en de inhoud van de boeken, om de gebruikers optimaal te kunnen adviseren, en daarbij heeft Gesner de zijns inziens waardeloze auteurs niet uitgesloten. In zijn doelstelling maakt Gesner het praktisch nut op individueel niveau echter ondergeschikt aan een algemener belang: de samenstelling van een bibliotheek. De bibliotheek heeft een toegevoegde waarde: het is niet enkel een plaats waar boeken kunnen worden geraadpleegd, maar ook een opslagplaats waar kennis voor toekomstige generaties bewaard kan worden. Boeken zijn kwetsbaar, en de kennis daaruit kan verloren gaan zodra er geen exemplaar meer verkrijgbaar is, tenzij daartegen bewust actie wordt ondernomen.²⁴

BIBLIOTHECA INSTITUTA ET COL- LECTA, PRIMVM A CONRADO

Gesnero: Deinde in Epiomen redacta, & nouo-
rum Librorum accessione locupletata, tertio recognita, & in du-
plum post priores editiones aucta, per Iosiam Simlerum: Iam verò
postremò aliquot mille, cum priorum tum nouorum authorum
opusculis, ex instructissima Viennensi Austriæ Imperatoria
Bibliotheca amplificata, per Iohan-
nem Iacobum Frisium
Tigurinum.

*HABES hic, optime Lector, catalogum locupletissimum omnium fere
scriptorum, à mundi initio ad hunc vsque diem, extantium & non extan-
tium, publicarum & passim in Bibliothecis latitantium. Opus non Bi-
bliothecis tantum publicis primarijsue instituendis necessarium, sed studiosis
omnibus, cuiuscunque artis aut scientie, ad studia melius formanda vi-
lissimum.*

TIGVRI

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS FROSCHO-
VERVS, ANNO M. D. LXXXIIL.

Titelpagina van
Bibliotheca insti-
tuta et collecta van
Konrad Gesner,
1583

Gesner verkondigt hiermee het ideaal van een universele bibliotheek, waarvan zijn eigen boek een inventaris op papier vertegenwoordigt, maar dat hij liever nog in werkelijkheid gerealiseerd zou willen zien. De lezer is vrij om naar eigen oordeel een keuze te maken uit de beschikbare titels. Thysius bezat een exemplaar van de derde editie uit 1583 van het werk van Gesner, door Josias Simler en Johannes Frisius met enkele duizenden titels uitgebreid.²⁵ In zijn bibliotheek is echter eveneens een exemplaar aanwezig van een bibliografie waarvan de doelstelling contrasteert met het humanistische ideaal van Gesner. Dat is de *Bibliotheca selecta de ratione studiorum* van Antonio Possevino uit 1593, in een editie uit 1607.²⁶ De halve eeuw die de publicatiedata van deze boeken van elkaar scheidt, wordt gekenmerkt door de ideologische confrontatie tussen de reformato-
rische beweging en de Kerk van Rome. In een poging de Reformatie op intellectueel niveau te bestrijden werd vanuit Rome een studieprogramma ontwik-
keld waarin strenge voorschriften over wat wel en niet gelezen mocht worden de boventoon voerden.²⁷ Publicaties die in strijd waren met de juiste leer kwa-
men vanaf 1559 op de *Index librorum prohibitorum* terecht, de lijst van verboden boeken, waarop ook Gesners bibliografie niet ontbrak. Hier was het ideaal een *Bibliotheca selecta* in plaats van een *Bibliotheca universalis*.

In hoeverre Thysius deze naslagwerken heeft ge-
bruikt als hulpmiddel bij zijn aankopen is niet na te
gaan, maar als protestant zal hij het werk van Posse-
vino in ieder geval niet hebben beschouwd als stu-
dieprogramma. Zijn collectie bevat verder een aantal
gespecialiseerde bibliografieën: de *Bibliotheca poetica*
van Johannes Lotichius, gebaseerd op een lijst van
Griekse en Latijnse dichters van de klassieke tot de
vroegmoderne tijd, de *Athenae Belgicae* van Franciscus
Sweertius, met een gelijksoortige opsomming van
Zuid-Nederlandse auteurs en de *Bibliotheca scriptorum*
Societatis Jesu van Philippe Alegambe, waarin publi-
caties van jezuiten zijn verzameld.²⁸ In Thysius'
collectie bevinden zich daarnaast nog een vakspeci-
fieke bibliografie op het gebied van de geneeskunde,
de *Biblia iatrica sive bibliotheca medica* van Georgius

Titelpagina van
Bibliotheca selecta
de ratione studio-
rum van Antonio
Possevino, 1607

Schenckius en een Spaanse nationale bibliografie van Andreas Schottus, getiteld *Hispaniae bibliotheca*.²⁹ Verder bevat de bibliotheek twee samengebonden werken van Georgius Draudius, samengesteld op basis van boekhandels- en Messecatalogi, de *Bibliotheca classica* en *Bibliotheca exotica*.³⁰

Door het bestuderen van een reeks bibliografieën was de boekenverzamelaar in staat kennis te verzamelen over alle auteurs en de door hen gepubliceerde werken, maar om een bibliotheek te kunnen samenstellen was dat nog niet voldoende. Daartoe was ook een duidelijke doelstelling nodig, een voorstelling van het te bereiken resultaat, qua omvang, reikwijdte en specialisatie, afhankelijk van de functie die de bibliotheek moest gaan vervullen en de omstandigheden waaronder die werd opgebouwd. Ook daartoe had de verzamelaar voorbeelden tot zijn beschikking, in de vorm van (historische) beschrijvingen van bibliotheken. Dit genre ontwikkelde zich in de eerste helft van de zeventiende eeuw, de periode waarin voor het eerst grote particuliere collecties werden opengesteld. Deze traktaten beginnen over het algemeen met een beschrijving van de eerste verzameling die in de schriftelijke overlevering sporen heeft achtergelaten, waarna de bibliotheekgeschiedenis wordt gepresenteerd als een chronologisch of topografisch geordende reeks hoogtepunten. De verzamelaar die zo'n boek ter hand nam, werd zich ervan bewust dat zijn werk deel uitmaakte van een traditie die het waard was om in stand te worden gehouden.

De eerste uitgebreide geschiedenis van klassieke, voornamelijk Griekse en Romeinse bibliotheken werd geschreven door Justus Lipsius (1547-1606). Zijn *De bibliothecis syntagma* werd gepubliceerd in 1602, en zou de maatstaf worden voor het schrijven van bibliotheekgeschiedenis in de zeventiende eeuw.³¹ Lipsius baseerde zijn traktaat op de gegevens die hij vond in de geschriften van klassieke en middeleeuwse auteurs, die hij veelvuldig citeert. Hij gaat zorgvuldig met zijn bronnen om, vult de gevonden informatie aan met zijn eigen analyses en is zich regelmatig bewust van de onvolledigheid van de overlevering, zoals

wanneer hij met betrekking tot de Romeinse bibliotheken constateert: 'Heu, quàm etiam à memoriâ perierunt! nam ex illis XIX. VIX septem industria nostra indagare potuit, et nomina faltem ab oblivione vindicare.'³² De meest legendarische bibliotheek uit de oudheid is volgens Lipsius de Alexandrijnse, gesticht in de derde eeuw voor Christus en ruim twee eeuwen later grotendeels door brand verwoest. Wanneer het gaat om het aantal boeken (dat wil zeggen papyrusrollen) dat in deze bibliotheek werd bewaard, laat hij zijn behoedzaamheid bij de beoordeling van de bronnen even varen ten gunste van de meest ruime schatting van zevenhonderduizend exemplaren: 'Sanè pulcherrimum, et supra gemmas omnes vel aurum: sed quanto pulchrius, si uberius? Nam nec is Senecae numerus ex vero satis, et Septingenta millia redigendus.'³³

Justus Lipsius was een autoriteit op het gebied van de klassieke literatuur, geschiedenis en oudheidkunde, en werd beroemd om zijn edities van klassieke teksten. Het traktaat *De bibliothecis syntagma* is maar een klein onderdeel van zijn oeuvre. Thysius bezat de eerste editie van de *Opera omnia* van Lipsius uit 1637, waarin het een bescheiden dertien pagina's beslaat in het derde van de vier foliobanden.³⁴ Lipsius verantwoordt zijn keuze voor het onderwerp in zijn bericht aan de lezer: 'Breve hoc *De bibliothecis*, id est libris, habes: quid nobis digni... qui libros assidue tractamus?' Er is niets dat meer waarde heeft dan boeken, want: 'simul ac scire et sapere natum est, mox etiam scribere: et istud esse cum fructu non potuit, nisi ut libri adservarentur et disponerentur, ad praesentium et posterorum usum.'³⁵ Kennis is voor Lipsius, net als voor Konrad Gesner, afhankelijk van de schriftelijke overlevering ervan, en zal verloren gaan als de boeken waarin die is opgeslagen niet bewaard blijven.

Het verschil is dat Gesner deze opvatting heeft opgeschreven in een naslagwerk dat blijk geeft van de enorme groei in het aanbod van boeken, terwijl uit de bibliotheekgeschiedenis van Lipsius blijkt hoeveel boeken er in de loop der eeuwen verloren zijn gegaan. Beiden laten zien hoezeer kennis aan

het einde van de zestiende eeuw werd geïdentificeerd met de schriftelijke weerslag ervan.³⁶ Grondslag voor de humanistische wetenschapsbeoefening was de voornamelijk uit de oudheid overgeleverde kennis. Taal was de sleutel tot de ontsluiting en interpretatie ervan om toepassing in het dagelijks leven mogelijk te maken, en door middel van het gedrukte woord konden nieuwe ideeën en opvattingen op grote schaal toegankelijk worden gemaakt. Met *De syntagma bibliothecis* verwijst Lipsius naar de klassieke oudheid als de plaats van herkomst van het universele kennisideaal van het humanisme. Als filoloog werkte hij onvermoeibaar aan de instandhouding van kennis, in de vorm van edities van klassieke teksten, en was zich daardoor als geen ander bewust van zowel de kwetsbaarheid van geschreven materiaal als het belang van het behoud daarvan.

Een poging om een overzicht te geven van alle beroemde bibliotheken uit het heden en verleden werd enkele tientallen jaren later ondernomen door de reeds genoemde bibliograaf Louis Jacob (1608-1670), een geestelijke uit de orde der karmelieten. In 1644, het jaar waarin ook zijn heruitgave van het *Advis* van Naudé verscheen, publiceerde hij het *Traicté des plus belles bibliothèques publiques et particulières qui ont esté et qui sont à présent dans le monde*.³⁷ Thysius heeft de titel vermeld in zijn kasboek tussen de aankopen uit het jaar 1652, met een prijs van drie gulden en tien stuivers, maar helaas is het werk niet in de *Bibliotheca Thysiana* terechtgekomen.

In zijn inleiding tot het *Traicté* laat Jacob zijn lezers weten hoe het boek tot stand is gekomen. In oktober van het voorgaande jaar (1643 mogen we aannemen) arriveerde hij in Parijs om voorbereidingen te treffen voor een studiereis ten behoeve van zijn bibliografie van Franse publicaties.³⁸ Hij besloot aldaar deze werkzaamheden nog even uit te stellen om gehoor te geven aan een verzoek van 'Monsieur Naudé' (een innige vriend die hij niets kon weigeren) om enkele aanvullingen bij zijn *Advis* te schrijven, aangezien de auteur zelf vanwege zijn drukke werkzaamheden in dienst van kardinaal Mazarin daartoe niet in de gelegenheid was. Jacob legt uit dat

het zijn bedoeling was een stuk of vijf à zes pagina's te schrijven op basis van het werk van auteurs die over dit onderwerp hadden gepubliceerd, aangevuld met zijn eigen kennis van de bibliotheken in Rome en andere plaatsen in Italië en Frankrijk waarlangs een reis hem had gevoerd.³⁹ Door vrienden werd hem echter een zodanige hoeveelheid informatie over Europese bibliotheken toegestuurd, dat de tekst uitgroeide tot een volwaardig boek, 'lequel j'espère ne devoir estre inutile au public'.⁴⁰ Tegelijkertijd moet hij toegeven dat er ook de nodige informatie ontbreekt, en daarom spoort hij zijn lezers aan om aanvullingen te sturen naar zijn drukker Rolet le Duc in de rue St. Jacques te Parijs, opdat die in een eventuele tweede editie kunnen worden opgenomen. Om in aanmerking te komen moeten de bibliotheken minimaal drie- à vierduizend boeken bevatten, een noodzakelijke beperking, verder is alle informatie die de collectie vermeldenswaardig maakt welkom. Met deze criteria maakt hij ook duidelijk wat de bedoeling van zijn publicatie is: 'afin que la mémoire ne s'en perde, n'estant pas raisonnable que ces belles Bibliothèques, qui ont esté faites avec tant de soin, et qui quelquefois ont mérités des louanges, chez les Auteurs demeurent dans l'oubly'.⁴¹

Vanzelfsprekend ontbreekt de bibliotheek van Mazarin niet in het *Traité* van Jacob.⁴² Hij heeft er niet minder dan acht pagina's aan gewijd, waarvan de helft is besteed aan een lofzang op de bibliothecaris. Toen Jacob het boekje schreef was de bibliotheek nog geen jaar open, maar toch vergelijkt hij die in de openingszin al met die van Julius Caesar, en noemt hij het een 'Parnasse des Muses'. Zijn beschrijving van de collectie is beperkt tot de opmerking dat deze een overvloed aan gedrukte boeken bevat, de beste edities die men maar kan vinden, waaronder zeldzame exemplaren, zowel gedrukt in Frankrijk als daarbuiten. Hij noemt bovendien de vierhonderd manuscripten in folio, gebonden in goudgestempeld vleeskleurig marokijn – zonder verder aandacht te besteden aan de inhoud ervan.⁴³ Daarvoor was de strekking van het boekje dan ook te beknopt, aan de geïnteresseerde lezer werd overgelaten of hij zich

door de woorden van Jacob liet overhalen een catalogus te bestellen of een bezoek te brengen aan een van de bibliotheken.

Thysius had in 1644 nog geen plannen tot het stichten van een bibliotheek. Zijn toch al omvangrijke collectie bestond op dat moment uit een paar honderd boeken, afkomstig uit de erfenis van Jacobus Thysius, aangevuld met wat studie- en muziekboeken. Pas aan het einde van zijn leven bezat hij de duizenden exemplaren die hem naar de maatstaven van Jacob het recht gaven op een plaats in een dergelijk traktaat. Dat werd hem uiteindelijk vergund door een andere Franse auteur, Pierre Le Gallois, in zijn *Traité des plus belles bibliothèques de l'Europe* uit 1680. Het is maar goed dat Thysius het nooit onder ogen heeft gekregen, want de vermelding luidt: 'Celle d'Antoine Thysius a Leïde, laquelle de particulière devint publique, & fut donnée à la célèbre Université que Guillaume Prince d'Orange établit dans cette Ville.'⁴⁴ Le Gallois moet de bibliotheek van Johannes Thysius bedoelen, want dat is in die tijd de enige privécollectie in Leiden die publiek is geworden. Maar hij verwacht de stichter met diens bekendere neef Antonius, die van 1655 tot 1665 was aangesteld als bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek. Bovendien is er nooit sprake van geweest dat de collectie van Thysius aan de universiteitsbibliotheek zou worden geschonken, de Bibliotheca Thysiana bleef een onafhankelijke instelling. Dat veranderde niet nadat het universiteitsbestuur in 1769 het recht om curatoren te benoemen had opgeëist, om een einde te maken aan het wanbeheer door de familie die de zorg voor de bibliotheek had geërfd.

De fout van Le Gallois zal veroorzaakt zijn doordat hij incorrecte informatie heeft gekregen van de 'personnes intelligentes' die hem volgens zijn inleiding hadden geholpen met het verzamelen van materiaal, maar de beschrijving van contemporaine bibliotheken kon hem blijkbaar ook niet voldoende boeien, getuige zijn opmerking: 'le sujet m'a paru trop sec et trop stérile pour faire quelque chose agréable et de digne des honnestes gens'.⁴⁵ Om die reden heeft hij een historische beschouwing over biblio-

theken en de uitvinding van de boekdrukkunst aan zijn traktaat toegevoegd, en een brief waarin hij ‘des moyens de composer une bibliothèque’ uiteenzet. De brief is in feite een beknopte samenvatting van het *Advis* van Naudé, met nadruk op diens adagium dat een bibliotheek moet worden opengesteld voor het publiek.

Advis pour dresser une bibliothèque

Louis Jacob en Pierre Le Gallois schreven in hun traktaaten bij voorkeur in superlatieven over de mooiste bibliotheken, maar zij hielden hun beschrijvingen kort en anekdotisch, met aandacht voor de kenmerken die deze bibliotheken zo bijzonder maakten. Deze schrijvers lijken de lezer vooral te willen amuseren. In het *Advis pour dresser une bibliothèque* ontbreken dit soort lofprijzingen, of zelfs verwijzingen naar concrete bibliotheken: Gabriel Naudé koos voor een heel andere aanpak.⁴⁶

Naudé schreef zijn traktaat in een periode van verandering. In de voorgaande eeuwen hadden vooral bibliotheken van kerken en kloosters een belangrijke functie vervuld voor de conservering en de verspreiding van kennis, maar die instellingen hadden zwaar te lijden gehad onder de gevolgen van de Reformatie. Bibliotheken van universiteiten zouden in principe geschikt zijn om hun plaats in te nemen, maar waren in deze periode meestal nog niet bijzonder groot, en de Franse vorsten werden zich er pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw van bewust dat een grote bibliotheek kon dienen als een effectieve manifestatie van macht en rijkdom.⁴⁷ Het waren daarom de leden van Franse aristocratische families, en rijke, hooggeplaatste geestelijken en militairen tot wie Naudé zich richtte. Zij beschikten over de middelen, de connecties en de culturele interesse die nodig waren om grote boekencollecties bijeen te brengen, en waren gevoelig voor de eer die ermee kon worden behaald. Een aantal van hen had al een imposante collectie boeken, en met name die van Jacques-Auguste de Thou (1553–1617), president van het parlement van Parijs en bibliothecaris van de

koning, heeft Naudé tot inspiratie gediend bij het schrijven van zijn traktaat.

Het *Advis* is vormgegeven als een instructieboekje voor de beginnende verzamelaar, waarin de lezer via de antwoorden op een aantal eenvoudige vragen leert hoe hij daarbij te werk moet gaan. In zijn notitie aan de lezer presenteert Naudé het als een informeel werkje, dat hij al eerder had geschreven, en op verzoek van zijn vrienden onder het stof van zijn studeerkamer vandaan had gehaald. De helft van de tekst gaat over de praktische vereisten bij het opzetten van een bibliotheek, zoals locatie en opstelling van de boeken, en is grotendeels gebaseerd op bestaande literatuur en praktijkervaring. De andere helft gaat over de doelstelling en inhoud van de bibliotheek, en in die passages heeft Naudé zijn eigen opvattingen over het onderwerp uiteengezet, die allerm minst gangbaar of algemeen geaccepteerd te noemen zijn, maar die daardoor de schijn van vanzelfsprekendheid krijgen. Daarom wordt het *Advis* soms slecht begrepen, door lezers die het enkel als een praktische handleiding beschouwen – want het is veel meer dan dat.

Naudé schrijft voor dat een geleerdenbibliotheek encyclopedisch moet zijn, en de grootst mogelijke variëteit aan werken moet bevatten over alle gebieden van de wetenschap. Daartoe behoren de beste edities van klassieke werken, maar ook contemporaine publicaties. De kwaliteit van de boeken wordt bepaald door hun bruikbaarheid voor studie, niet door hun schoonheid of zeldzaamheid. Om die studie mogelijk te maken, is het van belang de bibliotheek voor geleerden open te stellen. Naudé, libertijn en scepticus, was overtuigd van de noodzaak om vrij onderzoek te kunnen doen, op basis van de meest authentieke en meest complete bronnen. Om zelf te kunnen nagaan wat er door de auteurs wordt bedoeld, als basis voor debat en interpretatie, en om kritisch commentaar te kunnen leveren op gevestigde opvattingen.⁴⁸

Het meest bepalend voor het werk van Naudé was zijn poging tot het ontwikkelen en stimuleren van een kritische benadering van het humanistische

erfgoed. Het *Advis* kan worden gelezen als een serie bespiegelingen op de ordening van kennis, die nodig zou zijn om de vrije uitoefening van kritisch denken mogelijk te maken. In tegenstelling tot wat Jacob stelt, dat de belangrijkste reden voor het bestaan van een bibliotheek de wil is om te leren, om te weten, zegt Naudé dat het gaat om de vrije beschikbaarheid van informatie, die lezers in staat stelt zich los te maken van vooronderstellingen en een aangeleerde manier van denken. Een universele bibliotheek presenteert daarom alle opvattingen en denkrichingen, ook de opvattingen die voortkomen uit een andere overtuiging of religie.⁴⁹

De instructies van Naudé werden gedurende de zeventiende eeuw opgenomen in de theoretische literatuur over bibliotheken en daardoor levend gehouden, hoewel de reden waarmee ze oorspronkelijk waren opgetekend niet altijd meer duidelijk zal zijn geweest. De meeste boekenverzamelaars moeten de strekking van het *Advis* hebben gekend. Dat geldt ook voor Thysius, zeker als hij het *Traicté* van Jacob heeft gelezen. En bij een vergelijking van de belangrijkste adviezen van Naudé met de activiteiten van Thysius, blijkt het aantal overeenkomsten opvallend groot. Nogal voor de hand liggend zijn de adviezen over de manier waarop een verzamelaar zich het beste kan laten informeren, en hoe hij de boeken in kwestie vervolgens in zijn bezit kan krijgen. Naudé schrijft dat het belangrijk is om te rade te gaan bij geleerden of andere boekenverzamelaars die verstand van zaken hebben, want waar de eigen kennis tekortschiet, kan die van anderen uitkomst bieden. Daarnaast moet men zoveel mogelijk geschriften over bibliotheken raadplegen en bovenal catalogi, om zich op de hoogte te stellen van de inhoud ervan. Thysius was in Leiden omringd door geleerden, boekenverzamelaars en vooral ook boekverkopers, en hoewel het op een enkel geval na lastig aantoonbaar is dat hij van hun kennis gebruik heeft gemaakt, is er bij gebrek aan geschreven bewijs geen andere conclusie mogelijk.⁵⁰ Thysius bezat een reeks bibliografieën en een klein aantal bibliotheekcatalogi; behalve de Bodleian Library en de Leidse universiteitsbiblio-

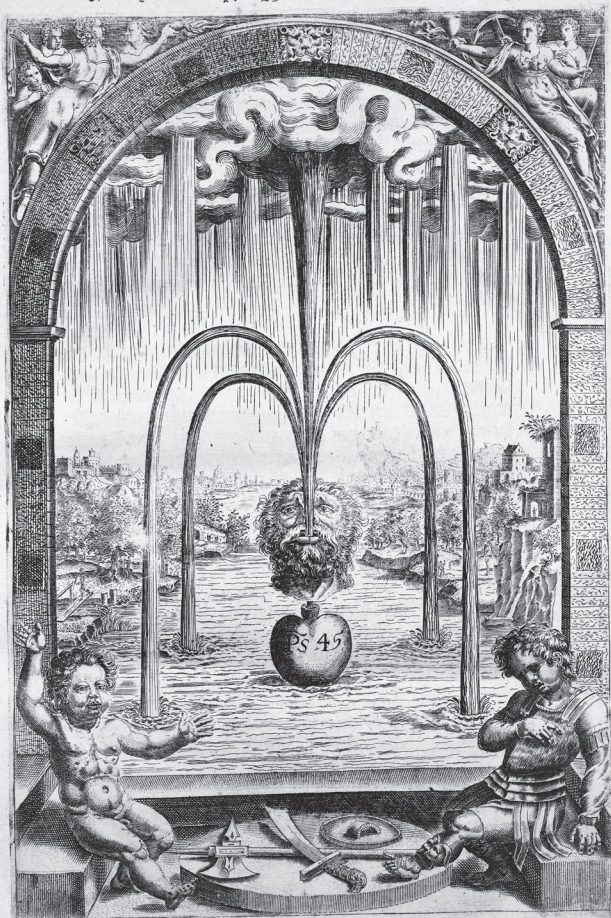
theek zijn alleen de universiteitsbibliotheek te Leuven en de Bibliotheca Apostolica Vaticana te Rome in de vorm van catalogi vertegenwoordigd.⁵¹ Maar Thysius bezocht regelmatig veilingen van geleerdenbibliotheken, was daardoor bekend met de inhoud van de verzamelingen, en heeft zonder twijfel gebruikgemaakt van de catalogi die ten behoeve van de verkoop werden gedrukt.

De boekenveilingen waarvan het grootste deel van Thysius' aankopen afkomstig is, waren in Frankrijk nog nauwelijks praktijk, en worden niet door Naudé genoemd onder de plaatsen waar boeken kunnen worden aangeschaft. Hij legt vooral nadruk op de mogelijkheid een collectie zo snel en gevarieerd mogelijk uit te breiden, door het opkopen van complete bibliotheken en het aanbod van boekverkopers en oudpapierhandelaars. Van Naudé zelf is bekend dat hij in de plaatsen die hij aandeed tijdens zijn bibliotheekreizen alle boeken opkocht die maar enigszins interessant konden zijn, en de winkels van boekverkopers nagenoeg leeg achterliet. Verder vindt Naudé het noodzakelijk dat iedereen in de omgeving van de verzamelaar op de hoogte is van zijn bezigheden, met het oog op mogelijke geschenken en om de kans te vergroten dat men iets bijzonders aangeboden krijgt. Afgezien van de aankoop van een complete bibliotheek zal Thysius van de genoemde methoden gebruik hebben gemaakt, want ook hier ligt het advies van Naudé nogal voor de hand.

Over de vereiste kwantiteit van de boeken is de boodschap van Naudé kort: het kunnen er nooit genoeg zijn. Voor elk boek bestaat een potentiële lezer, en dat is voldoende reden om het een plaats in de bibliotheek te geven. Om zijn lezers niet te ontmoedigen volgen daarop adviezen over de manier waarop men daarbij te werk zou moeten gaan: om te beginnen dient men de belangrijkste Latijnse auteurs en hun commentatoren aan te schaffen, daarna de boeken in de volkstalen en de werken over meer gespecialiseerde onderwerpen. Dit is pas het begin; de opsomming neemt vele pagina's in beslag, waardoor de lezer opnieuw niet anders kan concluderen dan dat niets mag worden uitgesloten. Naudé bena-

Die fonteyn is ontspronghen / oner alle Landen weghevloeyt.

Een seer goede Keden berst my ter herten wt. Psalm. 45.

Illustratie uit
T'Wonderboek
van David Joris.
De fontein sym-
boliseert het
ontstaan en de
verspreiding van
zijn spiritualis-
tische beweging

drukt dat de werken van degenen die van mening verschillen met klassieke of gevestigde auteurs niet mogen ontbreken, of hun betoog succesvol geweest is of niet. Hetzelfde geldt voor werken waarvan de inhoud is verouderd, voor geschriften die afkomstig zijn van andere religies, en zelfs voor die van ketters. Naudé maakt volkomen aannemelijk dat het lezen van dergelijke teksten geen kwalijke gevolgen kan hebben, integendeel:

la cognoissance de ces livres est tellement utile et fructueuse à celuy qui sçait faire reflexion et tirer profit de tout ce qu'il voit, qu'elle luy fournit une millace d'ouvertures et de nouvelles conceptions, [...] elle le font parler à propos de toutes choses [...], et le façonnent à raisonner sur tout ce qui se presente, avec beaucoup plus de iugement, prévoyance et résolution, que ne fit pas le commun des autres personnes de lettres et de mérite.⁵²

In Thysius' collectie zijn voldoende titels aan te wijzen die doen vermoeden dat hij inderdaad niet van plan was ook maar iets uit te sluiten, het enige duidelijk aanwijsbare tekort is het nagenoeg ontbreken van handschriften. De variëteit in de bibliotheek is enorm. In navolging van Naudé plaatste Thysius ook boeken in zijn bibliotheek die als 'ketter' kunnen worden aangemerkt, zoals bijvoorbeeld T'wonderboek van David Joris, en de heiligenlevens van Petrus de Natalibus.⁵³ Bovendien is de bibliotheek van Thysius bijzonder goed gesorteerd wat betreft occulte boeken, over onderwerpen als hermetische filosofie, alchemie, handlijnkunde en de kabbala.⁵⁴

Nadat hij aandacht heeft besteed aan de keuze en de aankoop van boeken, wijdt Naudé zich in het Advies aan de inrichting van de bibliotheek. Degenen die de ruimte waarin de boeken worden bewaard speciaal voor dit doel willen laten bouwen verwijst hij naar De architectura van Vitruvius. Wanneer die mogelijkheid niet voorhanden is, adviseert hij een kamer in het huis te kiezen die zoveel mogelijk aan diens voorschriften voldoet: de beste plaats is op de middelste verdieping van een gebouw, aan de onderkant

Titelpagina van
De architectura van
Vitruvius, 1649

afgeschermd van een vochtige bodem en aan de bovenkant van extreme weersomstandigheden. Grote vensters zijn vereist aan twee zijden van de ruimte, maar niet recht tegenover elkaar, om zoveel mogelijk licht binnen te laten. De belangrijkste vensters moeten zich aan de oostzijde bevinden, opdat de ruimte profiteert van het ochtendlicht, en van een warme droge oostenwind die voor het juiste klimaat zorgt. Bij de bouw van de Bibliotheca Thysiana lijkt het werk van Vitruvius door de architect Arent van 's-Gravesande inderdaad als leidraad te zijn gebruikt.⁵⁵ Het is mogelijk dat Du Tour en Thysius hierover hebben gesproken, kort voor diens dood, en dat de instructies aan de architect daarop zijn gebaseerd. Ook de plaats waar het gebouw staat is ongetwijfeld bewust gekozen: met de gevel aan de noordzijde en de belangrijkste vensters gericht naar het oosten. In de bibliotheek zijn drie exemplaren van *De architectura* aanwezig, maar volgens Thysius' kasboek heeft hij er in de loop der jaren zeker vijf aangeschaft.⁵⁶

Naudé was van mening dat er geen noodzaak is voor extravagante decoratie van de boekbanden en de bibliotheek. Het geld kan beter worden besteed aan meer boeken, vooral aan betere edities, en aan onderhoud en verbetering van de bibliotheek. Decoratie werd door hem wel toegestaan, mits die niet te kostbaar was. Ook hierbij heeft Thysius de woorden van Naudé zorgvuldig in acht genomen: een relatief klein aantal boeken heeft hij van een nieuwe band laten voorzien, een enkele keer van kalfsleer maar meestal van perkament, en met een bescheiden decoratie. Veruit de meerderheid is tweedehands aangekocht, en behield de oorspronkelijke boekband. Als er van extravagante versiering sprake was, heeft het geen extra geld gekost: Thysius bezat een prachtige uitgave van *La seconde semaine ou enfance du monde* van Saluste Du Bartas, gedrukt op perkament en gebonden in een bruinrode geitenleren boekband gedecoreerd 'à la fanfare', volgens de Parijse mode aan het einde van de zestiende eeuw. Het boek kostte hem op een veiling in Den Haag in 1649 slechts drie gulden en vijftien stuivers, maar moet oorspronkelijk nagenoeg onbetaalbaar zijn geweest.⁵⁷

Voor de volledigheid kan hieraan nog worden toegevoegd dat Naudé wat betreft de ordening van de boeken in de bibliotheek schrijft dat de eenvoudigste methode de beste is, en zijn indeling in faculteiten is dan ook identiek aan die van de bestaande bibliotheekcatalogi uit zijn tijd. Het onderscheid in theologie, geneeskunde, rechten, geschiedenis, filosofie, humaniora, wiskunde en 'overige' vindt men terug in de vroege gedrukte catalogi van de Leidse universiteitsbibliotheek en grotendeels in de eerste catalogus van de Bibliotheca Thysiana. Ten slotte is veruit het belangrijkste advies van Naudé dat door Thysius en zijn erfgenamen is opgevolgd de openstelling van de bibliotheek 'à l'usage du public', ofwel 'tot publijcque dienst der studie'. Want een ideale bibliotheek is niet alleen een plaats waar alle in boeken vastgelegde kennis is opgeslagen, maar ook een plaats waar ze kunnen worden geraadpleegd.

Boeken zijn uiteindelijk waardeloos als er geen mogelijkheid is om ze te lezen.

Totdat er een exemplaar van het *Advis* wordt gevonden met Thysius' naam in zijn handschrift op de titelpagina, en onderstrepingen of aantekeningen in dezelfde inkt, is het niet zeker dat hij het boek daadwerkelijk heeft gelezen. Maar de overeenkomsten tussen de woorden van Naudé en de daden van Thysius zijn zo talrijk, dat dergelijk bewijs nauwelijks nog noodzakelijk is. Op welke manier Thysius dan ook aan zijn kennis is gekomen, het is duidelijk dat hij op de hoogte was van de strekking van het boek en de culturele consequenties ervan heeft doorgrond. Zijn ideale bibliotheek is door omstandigheden onvoltooid gebleven, maar heeft door de openstelling een functie gekregen die garandeert dat de collectie in tegenstelling tot die van tijdgenoten tot in lengte van dagen zal worden bewaard.